

den jugoslaviska socialismen och staten stod inför det krig som skulle innebära dess upplösning. I Jugoslavien fanns diskussioner om att införa politisk pluralism, en slags *loyal opposition*. En sådan utveckling hade eventuellt fångat upp det all-jugoslaviska intresse som fanns inom vissa grupper trots de svåra nationella motsättningarna. Däremot hade sannolikt inte det jugoslaviska kommunistpartiet överlevt, och detta var otänkbart för Tito. Under 1990-talets krig försvann både Jugoslavien och det jugoslaviska kommunistpartiet.

Haug's bok sammanfattar bra de konkreta politiska, ekonomiska och kulturella faktorer som låg bakom de nationella konflikterna. Författaren följer en fin tradition inom Jugoslavienforskningen – många standardverk i ämnet är goda synteser av den komplicerade dynamik som kännetecknade landet. Boken är värdefull för den som vill fördjupa sin insikt om hur just den jugoslaviska socialismen hanterade den nationella frågan.

Jeg har ikke flere patroner: Fire års krigsfangenskab i Sibirien

Mathias P. Høeg

Bearbetad och kommenterad av Helle Retbøll Carl

Köpenhamn: Gads Forlag 2011

318 sidor. ISBN 9788712046127

Recenserad av **Maria Karlsson** [doktorand i historia vid Lunds universitet, maria.karlsson@hist.lu.se]

Varför har den jylländske soldaten Mathias Høegs vittnesberättelse från första världskriget getts ut på nytt i vår tid? *Jeg har ikke flere patroner*, frasen som är både titel på och inledning av Høegs memoarer, skrevs för snart hundra år sedan. Boken författades som ett samtidsdokument, ett försök att sätta krigsfångarnas erfarenheter på pränt. Med utgångspunkt i 1915 års skyttegravar berättar Høeg med hjälp av anteckningar, bilder och dokument om tillfångatagandet på östfronten, tiden i rysk fångenskap och den snirkliga vägen hem.

På många sätt formar hans upplevelser samma berättelse som skrivits ned och återberättats otaliga gånger av krigs- och lägerfångar världen över: Maten är oberäknelig och knapp, livet är hårt och vänner kommer och går. Allra tydligast blir dock insikten att historieböckernas stora katastrofer, oavsett hur de ter sig i backspegeln, ofta är långsamma, uttröttande och svårtydda i sin sam-

tid. I Høegs fall inkluderar dessa omvälvande historiska skeenden både världskrig och en tilltänkt världsrevolution, och vid vissa tillfällen blir det extra tydligt att storpolitikens och de enskilda krigsfångarnas historier korsas. Så tycks det till exempel när det ryska tsarväldet störtas i och med revolutionen 1917. Det nya politiska läget väcker krigsfångarnas hopp om att skickas hem. I realiteten visar det sig dock att Høeg och de andra sibiriska fångarnas förhoppningar om frihet krossas under de osäkra och ständigt skiftande maktförhållandena. Som Høeg antecknat i sin dagbok bryter snart inbördeskrig ut och kontakterna mellan västra och östra Ryssland upphör mer eller mindre i närmare ett år. I Mathias Høegs fall visar sig detta betyda ännu en lång tågresä över den sibiriska stäppen och byte från ett läger till ett annat.

Berättelsen om krig, fångenskap och lägerliv har således berättats förut. Inte heller de stilistiska aspekterna av Høegs memoarer skiljer sig nämnvärt från hur vittnesskildringar vanligen nedtecknats. Berättelsen följer en rak kronologi från 1915 till hemkomsten i december 1919. Ibland bryts den upp av kommentarer kring det spända världsläget. Som litterär upplevelse är Høegs berättelse därtill alltför detaljerad, oredigerad och omfattande. Man skulle därför kunna hävda att *Jeg har ikke flere patroner* inte är ovanlig vare sig till innehåll eller till form.

Berättelser om första världskriget, om skyttegravarna och om livet som fånge har gestaltats på liknande och stilistiskt mer genomarbetade sätt förut. I bokens förord konstateras att Høeg, innan boken gavs ut första gången 1943, själv läst och blivit inspirerad av Erich Maria Remarques *På västfronten intet nytt* och Erich Dwingers böcker om sin tid i rysk fångenskap. De böckerna, varken fakta eller fiktion, behandlar mycket av det som Høeg upplever och antecknar och Høegs bok är därför på inget sätt ensam i sitt slag. Återigen: Varför ges då Høegs vittnesberättelse ut på nytt? Är tanken att dagboksanteckningarna ska tjäna främst som historiskt källmaterial, eller är intresset för Mathias Høegs livsöde av bredare och djupare intresse än så?

Helle Retbøll Carl, som har skrivit både för- och efterord samt infogat förklaringar och översättningar till Høegs text, menar inledningsvis att nytugivningen av memoarerna handlar om att synliggöra det faktum att danskar, om än inte danska medborgare, deltog och dog i första världskriget. Detta i motsats till en dansk »grand narrative» där Danmark stod helt utanför kriget. Denna funktion är i sig uttalat inomvetenskaplig och frågan är om inte detta nya perspektiv hade presenterats mer effektivt i en historisk

undersökning. Det kan dock tänkas att ifrågasättandet av den traditionella berättelsen också fyller en existentiell funktion i dagens danska samhälle. Som Retbøll Carl poängterar är Danmark, liksom övriga nordiska länder, återigen en krigförande nation i och med truppnrvaron i Afghanistan, och den krigshistoria som för bara några år sedan föreföll så långt borta – både i tid och i medvetande – kryper nu närmare. På detta sätt fyller utgivningen av Høegs memoarer vad som kan betecknas som ett behov, eller en vilja, att minnas det förflutna och att finna orientering i en samtid där kriget, liksom under första världskriget, inte når Danmarks gränser men återigen involverar unga danska män.

En än mer central förklaring till nyutgivningen är det enormt utbredda intresset för försthandsintryck, vittnesberättelser och överlevnadsskildringar. Fascinationen är stor, både inom det vetenskapliga samtalet och i övriga samhället, för vad vi anser vara en nära, sann och obefläckad upplevelse av en händelse. I kölvattnet av intresset för «underifrånperspektiv» och oral history, framför allt i samband med massvåld och förintelse, bedrivs mycket forskning kring vittnen och offers upplevelser och berättelser. Böcker som Annette Wieviorkas *The Era of the Witness* (fr. 1998, eng. 2006) är ett tydligt vittnesbörd om detta. Likaså är initiativ som till exempel projektet *Survivors of the Shoah Visual History Foundation*, som under ledning av filmregissören Steven Spielberg åker världen runt och samlar in förintelseöverlevandes berättelser till förmån för både forskare och allmänheten.

Av de senare årens Nobelpristagare i litteratur har flertalet fått uppskattning för sina mer eller mindre fiktionaliserade vittneskildringar från krig, koncentrationsläger och diktatur, och i samtida nyhetsrapporter uppdateras dagligen vittnesberättelser från världens konflikthärdar i realtid via tjänster som Twitter och YouTube. Något sådant är dock inte möjligt när det gäller gårdagens katastrofer. I brist på denna direktrapportering är oredigerade vittnesmål som Mathias Høegs så nära vi kommer. Där en historievetenskaplig undersökning av Høegs livsöde hade erbjudit contextualisering, erbjuder vittnesberättelsen istället dramatik, liksom samtida uppdateringar direkt från Tahirtoget eller Homs. *Jeg har ikke flere patroner* passar på så sätt väl in i vårt samtida intresse för ögonvittnet och det självupplevda, ibland på bekostnad av historikerns, och eftertänksamhetens, kränka blekhet.